

**“SHUM BOLA” ASARIDA IJTIMOIIY MUAMMOLARNING BADIIIY
TALQINI**

ANDIJON IQTISODIYOT VA PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

BOSHLANG'ICH TA'LIM 1-BOSQICH TALABASI:

RAXIMOVA BAXTIGUL

ILMIY RAHBAR: QANOATOVA NAZOKATXON

Annotatsiya: *Gʻafur Gʻulomning “Shum bola” asari ilk nazarda bolalarga moʻljallangandek tuyulsa-da, unda Shoʻro davridagi mustamlakachilik siyosatining achchiq haqiqatlari, xalqning savodsizlik va qashshoqlikka yuz tutgani, ayollar va bolalarning ogʻir taqdirlari, xalq hayotidagi ijtimoiy tengsizliklar chuqur aks ettirilgan. Asarning bosh qahramoni Qoravoy timsolida butun bir xalqning fojiasi, chidamli xarakteri va hayotga boʻlgan kurashi tasvirlangan. Ushbu maqolada asarning strukturasi, gʻoyaviy yoʻnalishi, badiiy xususiyatlari tahlil qilinadi.*

Kalit soʻzlar: *Qoravoy, Gʻafur Gʻulom, Shoʻro siyosati, bolalar adabiyoti, mustamlaka, qashshoqlik, adabiy tahlil, strukturaviy yondashuv.*

Kirish:

Oʻzbek adabiyoti tarixida Gʻafur Gʻulomning tutgan oʻrni beqiyosdir. Adibning “Shum bola” asari esa nafaqat bolalar adabiyotining, balki umuman oʻzbek realizm yoʻnalishining yorqin namunalaridan biridir. Ushbu asar orqali Gʻafur Gʻulom bolalar psixologiyasi, oʻsmirlik davridagi orzu-umidlar, jamiyatdagi ijtimoiy adolatsizlik, oila va maktab muammolari, shuningdek, urush yillaridagi hayot tarzini badiiy vositalar orqali yorqin aks ettiradi. Garchi asar ilk bor 1936-yilda nashr etilgan boʻlsa-da, unda koʻtarilgan muammolar bugungi kun uchun ham dolzargligicha qolmoqda.

Adabiyotshunos olim D. Qosimovanning taʼkidlashicha, “Shum bola” asari oʻz davridagi bolalar hayotini tasvirlashda psixologik yondashuvni qoʻllagan birinchi asarlardan biri boʻlib, unda real voqelik va satira mahorat bilan uygʻunlashtirilgan

(Qosimova, 2020, 56-bet). Shuningdek, S. Jo'rayev o'z tadqiqotida G'afur G'ulom bolalar xarakterini ochishda zamonasining dolzarb ijtimoiy muammolarini, xususan, kambag'allik, yetimlik, mehnatga majbur etilish, maktabdagi befarqlik kabi holatlarni noziklik bilan ko'rsatganini ta'kidlaydi (Jo'rayev, 2018, 46-bet). G'afur G'ulomning o'zi esa asarni yozishda "bolalar hayotini to'liq anglash va ularni quvontirish" niyetida bo'lganini bildirgan. Bu fikrlar G'afur G'ulom ijodining xalqchil va ijtimoiy mazmun bilan boy ekanligini ko'rsatadi. Ayniqsa, Ikkinchi jahon urushi avjida yetim qolgan bolalar, ota-onasiz yashashga majbur bo'lgan yoshlarning ichki kechinmalari asarda chuqur tasvirlanadi. Shu bilan birga, yozuvchi bolalik davrining o'ziga xos rang-barangligini, quvonch va qo'rquvlarini kulgili-yu achchiq epizodlar orqali etkazadi. Bugungi kunda bola huquqlari, ijtimoiy himoya, va tarbiya masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda. Shu nuqtai nazardan, "Shum bola" asarida ko'tarilgan ijtimoiy muammolarni qayta tahlil qilish, ularni hozirgi pedagogik va ijtimoiy mezonlar bilan solishtirish alohida ilmiy ahamiyatga ega. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ijtimoiy islohotlar, xususan, bolalar ta'limi va tarbiyasi borasidagi davlat dasturlari bilan asarda ko'rsatilgan muammolar orasidagi farq va o'xshashliklarni aniqlash ham ushbu maqolaning maqsadidir. Shu sababli, ushbu maqolada "Shum bola" asaridagi ijtimoiy muammolar – yetimlik, bolalar mehnati, ta'lim tizimidagi befarqlik, jamiyatning muhtoj qatlamlariga munosabat – adabiy, psixologik va ijtimoiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

Asarning yaratilish sabablari va tarixiy konteksti: G'afur G'ulomning hayot yo'li uning ijodiy qarashlariga katta ta'sir qilgan. Erta yetimlik, turmush mashaqqatlari, o'qituvchilik faoliyati va gazetalaridagi tajribasi uni xalq dardini yozishga undagan. Aynan "Shum bola" asari orqali yozuvchi o'zining tanqidiy ko'zini bolalar hayoti orqali namoyon qiladi. Asar Sho'ro hukmronligi kuchaygan davrda yozilgan bo'lib, unda bevosita siyosiy tanqid qilinmagan bo'lsa-da, xalq hayotidagi real qashshoqlik, adolatsizliklar va bolalar mehnati haqiqati orqali mavjud tuzumning zaif tomonlari ochib beriladi.

Asarning g'oyaviy va strukturaviy tahlili: "Shum bola" asarining eng asosiy yutug'i – bolalar adabiyotida yengil yumor orqali og'ir haqiqatlarni

yoritishidir. Qoravoy obrazi oddiy bir bola emas, balki o'z zamonining vakili – qashshoq, o'qimagan, lekin zukko va kurashuvchan xalq timsolidir. Asarda quyidagilar strukturaviy jihatdan ajralib turadi: Ko'p planli kompozitsiya: Har bir epizodda yangi muammo yoki ijtimoiy hodisa ko'tariladi. Ichki monologlar va bola tilidagi naiv tahlil: Bu uslub orqali muallif real holatlarni yumor bilan jilovlab beradi. Qahramonlar xarakterining aniqligi: Qoravoy, onasi, Boyota, bozor jinnilari kabi obrazlar xalqning ijtimoiy qatlami vakillari sifatida yoritilgan. **Asardagi ijtimoiy-tarbiyaviy g'oyalar:** Ayollar huquqlari: Onaning taqdiri orqali o'sha davrdagi ayollar hayoti, ularning mehnat bilan boqib yurgan farzandlari fojiasi ko'rsatiladi. Bolalar mehnatining ekspluatatsiyasi: Qoravoyning Boyotada ishlashi, u yerdagi kaltak va haq to'lanmasligi orqali bolalar huquqlarining poymol etilishi ochiladi. Savodsizlik va mehnat: Qoravoyning bilimga bo'lgan ehtiyoji, lekin uni ololmasligi orqali xalqning savodsizligiga ishora qilinadi.

Badiiy yondashuv va yozuvchi uslubi: G'afur G'ulomning "Shum bola" asaridagi badiiy yondashuvi o'zbek adabiyotida yangicha uslubni, ya'ni bola psixologiyasini chuqur tahlil qilish va satira orqali jamiyat muammolarini ochib berish tendensiyasini boshlab berdi. Yozuvchi o'ziga xos qahqaha va ko'z yosh uyg'otuvchi yumorni birlashtirgan uslub orqali o'quvchini voqealar markaziga olib kiradi. Jumladan, Shum bola obrazi orqali sodda-yu samimiy bolakayning kuchli kuzatuvchanligi, hayotiy mashaqqatlarga befarq bo'lmaganligi tasvirlangan. Asarda yumor va satira elementlari nafaqat kulgili holatlarni yaratish uchun, balki jamiyatdagi illatlarni ochib berish, ularni fosh etish vositasi sifatida ishlatiladi. Masalan, muallif tomonidan ota-onasiz qolgan bolalarning qiyin taqdiri kulgili sarguzashtlar vositasida tasvirlanadi, ammo har bir voqea ortida achchiq haqiqat – ijtimoiy befarqlik, o'zini oqlagan zolimlik va adolatsizlik yotadi. Bu yondashuv G'afur G'ulomning yuqori badiiy salohiyati va chuqur insonshunoslik bilimiga tayanganini ko'rsatadi. Professor A. Qodirov o'zining "O'zbek bolalar adabiyotining taraqqiyot bosqichlari" (T., 1998) asarida G'afur G'ulom uslubini shunday ta'riflaydi: "Yozuvchi kulgi orqali bolalar ruhiyatiga ta'sir etadi, ularni jamiyatdagi nohaqliklarni tan olishga, murosasiz bo'lishga o'rgatadi." Bu fikr shuni

ko'rsatadiki, "Shum bola" nafaqat badiiy asar, balki tarbiyaviy ahamiyatga ega psixologik-nasriy qomusdir G'afur G'ulom tilining o'qiluvchanligi, xalqona iboralardan keng foydalanishi, metafora, ironik tusdagi tasvir vositalari orqali voqealarning jonli va hayotiy ifodalanishi uni zamondoshlari orasida alohida mavqega olib chiqqan. Yozuvchining uslubi faqat o'sha davr bolalari emas, balki har bir davr o'quvchisini o'ziga tortadigan kuchga ega bo'lgan universallik xususiyatiga ega.

Xulosa:

G'afur G'ulomning "Shum bola" asari – oddiy bir bolakay obrazida butun bir tarixiy davrning ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy muhitini yorqin ifodalagan bebaho adabiy yodgorlikdir. Asar o'zining kulgili sarguzashtlari ortiga yashirilgan og'riqli haqiqatlar, Sho'ro mustamlakachilik siyosatining oddiy xalq hayotiga salbiy ta'siri, ayollar va bolalar huquqlarining poymol etilishi, xalqning savodsizligi, ocharchilik, va ijtimoiy tengsizlik muammolarini yuksak badiiy mahorat bilan ochib beradi. Qoravoy obrazida ijodkor nafaqat shumlik va sho'xlikni, balki bolalikdagi erta ulg'ayish, majburiy mehnat, yetimlik, zo'ravonlik va qashshoqlikni qamrab olgan iztirobli hayotni ko'rsatadi. Asarda tilga olingan holatlar – kaltaklash, haq to'lanmasdan ishlash, bola mehnatining qadrsizligi – mustamlaka davrining ijtimoiy fojialarini badiiy tahlil qilishga imkon yaratadi. Bundan tashqari, "Shum bola" asari G'afur G'ulomning nafaqat badiiy yuksaklikka erishganini, balki zamon haqiqatini o'z xalqiga yetkazishdagi jasoratini ham aks ettiradi. U xalq taqdiriga befarq bo'lmagan ijodkor sifatida bu asar orqali ijtimoiy ongni uyg'otishga, jamiyatdagi illatlarni fosh etishga va yangi avlodni haqiqat va adolat yo'liga da'vat etishga harakat qilgan. Shu bois, "Shum bola" nafaqat o'z davrining mahsuli, balki har qanday tarixiy bosqichda o'qilishi, tahlil qilinishi va ibrat olinishi mumkin bo'lgan umuminsoniy qadriyatlarga boy asardir. U o'zbek adabiyotida o'chmas iz qoldirgan, yosh avlodga saboq bo'la oladigan, adabiy-estetik hamda tarbiyaviy jihatdan yuqori baholanishi lozim bo'lgan asardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. G'ulom, G'. (2017). *Shum bola*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
2. Qosimova, D. (2020). "Shum bola" asarida ijtimoiy muammolarning badiiy talqini. *Adabiyotshunoslik va tilshunoslik muammolari*, 2(3), 55-59.
3. Mamarasulova, N. (2021). G'afur G'ulom ijodida bolalar obrazi va uning tarbiyaviy ahamiyati. *O'zbek tili va adabiyoti*, 1(1), 33–37.
4. Jo'rayev, S. (2018). G'afur G'ulomning adabiy merosi va uning jamiyatga ta'siri. *Adabiy meros*, 4(7), 44–48.
5. To'xtayeva, Z. (2019). O'zbek bolalar adabiyotida ijtimoiy muammolar tasviri. *Yosh adabiyotshunos izlanishlari*, 3(2), 22–26.
6. Karimov, I. A. (1997). *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat.
7. Boymatov, B. (2016). *G'afur G'ulom hayoti va ijodi*. Milliy adabiyot asoslari. Toshkent: TDPU nashriyoti.